

Абдыкадыр кызы Н., Анаркулов Х.Ф.

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНА «ТОГУЗ КОРГООЛ»
ОЮНУН ҮЙРӨТҮҮНҮН ОКУУТУУ-ТАРБИЯЛЫК МИЛДЕТТЕРИ**

Абдыкадыр кызы Н., Анаркулов Х.Ф.

**УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ ОБУЧЕНИЯ
ИГРЕ «ТОГУЗ КОРГООЛ» УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Abdykadyr kyzy N., Kh. Anarkulov

**THE EDUCATIONAL TASKS OF TEACHING PRIMARY SCHOOL
STUDENTS THE GAME «TOGUZ KORGOOL»**

УДК: 796.01(043.3)

Бул макалада башталгыч класстын окуучуларына Кыргыз улуттук спорттук «Тогуз коргоол» оюнунун баштапкы окутуунун билим берүү-таанып-билүү процессинин педагогикалык маселелери каралат. Тогуз коргоол оюнунун жүрүшүндө балдар кошуу, бөлүү, көбөйтүү, кемитүү менен байланышкан математикалык операциялардын жардамы менен математикалык керектүү билим-дерди өздөштүрүшөт. Бул белгилүү бир деңгээлде окуучулардын логикалык жана интеллектуалдык өнүгүүсүнө, билимге ээ болушуна, алардын таанып-билүү жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө, окуу жана таанып-билүү иш-аракеттерин калыптандырууга таасир этээри жөнүндө жазылган. Оюндун жүрүшүндө туруктуулук, эмгекчилдик, жоопкерчилик жана эрктүүлүк калыптанат. Коомдо, класста, спорт мектебинде жана башка адамдардын арасында адеп-ахлак нормалары жана жүрүм-турум эрежелери белгиленет. Балдардын мүнөзү жана эмоционалдык чөйрөсү өнүгөт. Достук жана жолдоштук мамиле, тартып жана кызматташтык пайда болот.

Негизги сөздөр: тогуз коргоол, башталгыч класстын окуучулары, логикалык-интеллектуалдык өнүгүү, билим берүү-таанып-билүү процесси, спорттук оюн.

In this article pedagogical issues of the national sports game «Toguz korgool» about the general system of the educational and cognitive process of primary education. During the game «toguz korgool» children master the necessary mathematical knowledge with the help of mathematical operations related to addition, division, multiplication, subtraction. It says that to a certain extent this affects the logical and intellectual development of students, the acquisition of knowledge, the development of their cognitive abilities and the formation of educational and cognitive activities. Stability, hard work, responsibility and willpower are formed during the game. In society, in the classroom, in sports school, among other people, moral norms and rules of behavior are established. Children develop character and emotional environment. There will be friendship and camaraderie, discipline and cooperation.

Ключевые слова: тогуз коргоол, ученики начальных классов, логико-интеллектуальное развитие, учебно-познавательный процесс, спортивная игра.

This article discusses the pedagogical issues of the national sports game «Toguz korgool» about the general system of the educational and cognitive process of primary education. During the game «toguz korgool» children master the necessary mathematical knowledge with the help of mathematical operations related to addition, division, multiplication, subtraction. It says that to a certain extent this affects the logical and intellectual development of students, the acquisition of knowledge, the development of their cog-

nitive abilities and the formation of educational and cognitive activities. Stability, hard work, responsibility and willpower are formed during the game. In society, in the classroom, in sports school, among other people, moral norms and rules of behavior are established. Children develop character and emotional environment. There will be friendship and camaraderie, discipline and cooperation.

Key words: toguz korgool, primary school students, logical and intellectual development, educational and cognitive process, sports game.

Баштапкы окутуу мезгили окуучунун толук кандуу инсандыгын калыптандыруу үчүн өзгөчө мааниге ээ. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» Мыйзамында башталгыч билим берүүнүн ролу чоң болгон. Бул куракта балдардын аң-сезиминде жана жүрүм-турумунда психологиялык өзгөрүүлөр өзгөрүүлөр байкала баштайт. Өзгөчө билим берүүчү жана таанып-билүүчүлүк сезимдердин жана кабыл алуу системасы өзгөрөт. Баланын билимге жана мектепке болгон оң мамилеси калыптана баштайт, бул байланыштын жаңы чөйрөсүнө кирет. Кабылдоонун, көңүл буруунун, эс тутумдун, элестетүүнүн, ой жүгүртүүнүн жана алардын сүйлөөсүнүн таанып-билүү процесстери тез өнүгөт. Ар кандай интеллектуалдык оюндар менен, анын ичинде «Тогуз коргоол» Кыргыз улуттук спорт оюнуна жана бул байыркы оюнга болгон жөндөмдүүлүктүн эрте өнүгүшүнө байланышкан жаңы таанып-билүүчүлүк кызыкчылыктар пайда болууда. Балдардын алгачкы окуу мезгилинде белгилер чоң роль жана мааниге ээ болот. Кабыл алуунун табигый жана эмоционалдуулугу пайда болот. Алар байкоо жана механикалык жаттоо жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө үйрөнүшөт. Окуу, когнитивдик жана оюндук материалды мазмундуу, логикалык жаттоо жана кайра чыгаруу ыкмасы өздөштүрүлүп, визуалдык-образдуу ой жүгүртүүдөн сөздүк-логикалык ой жүгүртүүгө өтөт, алгачкы түшүнүктөр өздөштүрүлөт, жазуу өнүгөт жана өркүндөтүлөт.

Мектепте окууга жана ойноого муктаждык пайда болот. Оюндун жүрүшүндө туруктуулук, эмгекчилдик, жоопкерчилик жана эрктүүлүк калыптанат. Коомдо, класста, спорт мектебинде жана башка адамдардын арасында адеп-ахлак нормалары жана жүрүм-турум эрежелери белгиленет. Балдардын мүнөзү өнүгөт.

нөзү жана эмоционалдык чөйрөсү өнүгөт. Достук жана жолдоштук мамиле, тартип жана кызматташтык пайда болот, акыл-эс жана физикалык жүктөм көбөйөт, кыймылга болгон муктаждык жогорулайт жана башкалар.

Ушуга байланыштуу, эгерде бала өзүнүн өнүгүүсүнүн ушул мезгилинде жетише албаса, анда ал кийинки окуу мезгилинде да жетише албай, мектепте окуган жылдарына да жетише албай калышы мүмкүндүгүн баса белгилеп кетүү керек. Бул жогоруда саналып өткөн сапаттар, адамдын өнүгүү, эмгек, дене тарбия-спорттук жана башка иш-аракеттерине карата курчуган сезимдер өнүккөн мезгилине туура келет. Анда социалдык мамилелерди калыптандыруу жана окуучуну тарбиялоонун кийинки акыл-эс, эмгек, адеп-ахлактык, дене-бой жана башка түрлөрү үчүн негизги көндүмдөр иштелип чыгышы мүмкүн.

Ошентип, башталгыч класстарга билим берүү мезгилинде пайдубал түптөлөт: андан ары калыптандыруу жана окутуу ишке ашырылат.

Бул баскычтагы билим берүү-тарбиялоо процессинин өзгөчөлүгү, ал эреже катары, бир педагог тарабынан жүзөгө ашырылат.

Акыркы жылдары коюлган талаптардын, мамлекеттик билим берүү стандартынын мазмунунун түп-тамырынан бери өзгөрүшү менен башталгыч класстардын (мектептердин) социалдык ролу, анын мектептеги билим берүү системасындагы орду жана ролу кыйла жаңыланды. Кийинки билим берүү жана таанып-билүү иш-аракеттерине даярдык баскычы катары анын мааниси кыйла жогорулады жана бул стадиясында окуучулар заманбап түрдүү билимдерге, билгичтиктерге ээ болушат: математикалык, грамматикалык, эмгек, жаратылыш таануу, коомдук-тарыхый, социалдык, маданият, музыкалык-ритмикалык жана сүрөт искусствосу, дене тарбия жана спорт тармактарынан.

Башталгыч класстарда окутуунун милдеттери болуп төмөнкүлөр саналат:

1. Окуучулар башталгыч класстарда эң зарыл билимдерге ээ болуп болушат. Окуучулар келечекте билимдин системалуу курсун өздөштүрүү үчүн аларга ээ болушу керек. Алар ошондой эле башталгыч класстын окуучулары өздөштүрүүгө тийиш болгон эң маанилүү көндүмдөрдүн негизи болуп кызмат кылат. Ошентип, окуучулар сабаттуу жазуу көндүмдөрүн аң-сезимдүү өздөштүрүүгө мүмкүндүк берүүчү грамматикалык түшүнүктөрдү жана орфографиялык эрежелерди үйрөнүшөт, кошуу, бөлүү, көбөйтүү, кемитүү менен байланышкан математикалык операцияларды аң-сезимдүү өздөштүрүүгө мүмкүндүк берүүчү математикалык билимге ээ болушат. Ошентип, окуучулар ар түрдүү билимдер жана көндүмдөр менен куралдандыруу окуучуларды илимий билимдердин логикасында предметтик окутууга алып барууга

(даярдоого), аларга чындыктын изилденүүчү чөйрөсүнүн негизги жана фундаменталдык касиеттерин ачып берүүгө мүмкүндүк берет. Бул билим чөйрөсүнүн мазмунун түзөт.

2. Окуучуларды билимге үйрөтүү, алардын таанып-билүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү, окуу ишмердүүлүгүн өнүктүрүү.

Балдарды окутуу теориясы байыркы кыргыз ойчулдары Ж.Баласагынга [1], М. Кашгариге [3] барып такалат, алар кийинчерээк Ч.Т. Айтматов [5], китебинде А.Э. Измаилова: «Элдик педагогика: Орто Азия жана Казакстан элдеринин педагогикалык көз караштары» [7], «Манас» эпосу [6] ж.б.

Бул маселе боюнча алардын көз караштарынын негизги маңызы мына ушунда:

- окуу жана өнүгүү процесси бир катар курактык мезгилдеринде болот, мында балдар бизди курчап турган дүйнөнү эки жактуу кабылдай башташат. Өнүгүүнүн ар бир этабы өзүнүн уникалдуу түшүндүрмөсү бар.

- балдардын билим берүү жана таанып-билүү процессине, балдардын жашоосунун тиешелүү мезгилине ылайыкташтырылышы керек – алардын биологиялык жашын эске алуу менен алар менен диалог жүргүзүү; Натыйжада, бала объектилерди жана кубулуштарды жеке тажрыйбасы жана алардын аң-сезиминин деңгээли аркылуу баалоого мүмкүнчүлүк алат.

К.Д. Ушинский башталгыч класстардын негизги максатын мындай деп эсептеген: «Бала насаатчынын жетекчилиги астында үйрөнөт, а бул башталгыч билимде окутуунун өзүнөн маанилүүрөөк болот»: адегенде «баланы үйрөнүүгө үйрөтүү керек» - деп айткан», анан балдарга өз алдынча аткарууга тапшырат [4]. Билим берүү системасынын өнүгүүсүнүн азыркы этабында башталгыч класстарда окутуунун негизги жана өзгөчө педагогикалык милдети окуучуларды жалпы окуу көндүмдөрү менен куралдандыруу, окуучулардын окуу жана таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырууда «окуу өнөрүнө» үйрөтүү бойдон калууда, коомдук ишмердүүлүктүн өзгөчө формасы катары өзүнүн милдеттери жана ыкмалары бар. Окуучулардын жөндөмдөрүн өздөштүрүү: үйрөнүү; Тарбиялык жана таанып-билүү иш-аракеттерин жүргүзүү окутуунун тарбиялык, тарбиялоочу жана өнүктүрүүчү ролунун жогорулашын камсыз кылат. Билим берүүнүн башталгыч класстын окуучуларынын өнүгүүсүнө кошкон салымы, эгерде ал окуу процесстеринин өзүн үйрөтсө, окуучуларды андан аркы өз алдынча билим алууга даярдаса, окуу, жазуу, сүрөт тартуу, ойноо түрүндөгү коммуникациянын негизги кара-жат-тарын өздөштүрүүсүнө өбөлгө түзүлүүсү жогорулайт.

Балдарда билимге болгон жогорку сезимдердин (кызыгуунун жана каалоонун), окууга толук кандуу

мотивациянын калыптанышы. Бул биринчиден, маанилүү жана зарыл, анткени иш-аракеттин жүрүшүнүн мүнөзү жана сапаты баланын тигил же бул ишке (окуу, эмгек, оюн) кандай байланышы бар экендигине, ал предметке канчалык кызыккандыгына жараша болот. активдүүлүк; экинчиден, балдарда ачык сезимдердин, окуу-тарбия иштерине болгон каалоонун жана сүйүүнүн болушу окуучулардын мындан аркы адеп-ахлактык өз алдынчалыгынын жана өзүн-өзү тарбиялоосунун алмаштырылгыс кепилдиги, шарты болуп саналат. Окуучуларды тийиштүү билимдер менен куралдандыруу жана алардын окууга жана өнүктүрүүгө болгон умтулуусун өнүктүрүү процессинде студенттин инсандыгы: анын көз караштары, сезимдери жана жүрүм-туруму калыптанат.

Бул башталгыч класстардын окуучуларын окутуунун негизги милдеттери болуп саналат. Алардын баары бири-бири менен тыгыз байланышта жана аларды ийгиликтүү чечүү өз ара аракеттенүүдө гана мүмкүн болот, мында негизги маани өздөштүрүлүүчү билимдин билим берүүчү-таанып билүүчүлүк мазмунуна жана билим берүүчү таанып-билүү иш-аракетине таандык болушу керек [8]. Жогоруда аталган милдеттерден башталгыч класстарда окуучуларды окутуу, тарбиялоо жана өнүктүрүү процесси органикалык биримдикте ишке ашырыла тургандыгы келип чыгат. Ошентип, байыркы кыргыз ойчулдарынын айткандары тастыкталат, Ч.Айтматов, Э. Измайлова ж.б. [5, 7].

Тогуз коргоол оюнун үйрөнүү учурунда педагогдун эрежелерди аткарууну талап кылуусу балдардын оюн тапшырмасына жетишүүдө эгоисттик эмоцияларды жана каалоолорду жеңүү жөндөмүн өнүктүрөт.

Демек, эрежелер баланын мүнөзүнүн зарыл акыл-эс жана адеп-ахлактык сапаттарын, анын класстагы коомдук жүрүм-турумун калыптандырууда маанилүү ролду ойнойт, бул балдар менен болгон мамиледе чагылдырылат. Ар бир баланын эрежелерин ишке ашыруу жана милдеттүү түрдө аткаруу үчүн абдан маанилүү мугалим тарабынан коюлган талаптарга ээ. Бара-бара балдардын тарбиялык таасиринин астында оюнга болгон мамилеси өзгөрө баштайт, оюн-зоок иш-аракеттерин жана эрежелерин барган сайын катуу аткарууга күч-аракет жумшоо жана сезимдер күчөйт [2].

Тогуз коргоол оюну логикалык жактан өнүгүүсүнө жана сергек жашоого ар тараптуу таасирин көрсөтөт. Оюндар баланын майда моторикасын өнүктүрүүгө, оюндун эрежесине ылайык кылдаттык менен кийинки кадамды аткаруусуна өбөлгө түзөт. Оюн

процессинде ар кандай аракеттерди жана кыймылдарды колдонуу мээ кабыгынын бүт кыймылдаткыч аймагынын ишин активдештирет. Демек, тогуз коргоол оюну баланын организминде таасирин тийгизип, органдардын жана системалардын, анын ичинде нерв системасынын өз ара байланышкан функцияларын активдештирет. Мисалы тогуз коргоол оюнундагы ыкма-амал даярдыгы балдардын ой жүгүртүүсүн өстүрүүгө чон таасирин тийгизет. Ыкма – тогуз коргоол оюнунда кездешүүчү атайын аракеттер, бул жүрүштөрдү туура жасоо, акыркы коргоол келүүчү үйдү туура табуу, жүрүштөрдүн санын эсептөө, жасап жемей ыкмасы [9].

Ошентип, тогуз коргоол оюну үчүн, баланын өз алдынча акыл-эс жөндөмүн, ой жүгүртүү процесстерин колдонуусу, көңүл буруу чыңалуусунун жана оюн иш-аракеттеринин пайда болуу деңгээлин жөнгө салууну үйрөнөт түзүлгөн оюн кырдаалына жараша ал иш-аракетти эс алуу менен алмаштыра алат. Мунун баары байкоочулукка, өзгөрүп жаткан оюн кырдаалдарында багыт алууга, түзүлгөн абалдан чыгуунун оптималдуу вариантын табууга, ыкчам чечим кабыл алууга жана аны аткаруу үчүн өткөрүүгө, демилгени колго алууга, максатка жетүүнүн өз алдынча жолун тандоого өбөлгө түзөт.

Тогуз коргоол оюну балдар өздөштүргөн оюн көндүмдөрүн өркүндөтүү ыкмасы катары кызмат кылат. Оюн учурунда бала кыймылдардын аткарылышына эмес, максатына жетүүгө көңүл бурат. Ал максаттуу иш-аракет кылат, оюн шарттарына ылайыкташып, акылын ийкемдүү кылат жана ошону менен оюн жөндөмүн өркүндөтөт.

Адабияттар:

1. Баласагунский Ю. Благодатное знание. / Ю.Баласагунский. – М.: Наука, 1983. – С. 170-180.
2. Кийизбаев М.С. «Тогуз коргоол»: методика проведения знаний. / Учеб. пос. / М.С. Кийизбаев. – Б., 2012. – 210 с.
3. Султаналиев И.Ш. Махмуд Кашгаринин Дивани Лугат Ат-Тюркунун тили / И.Ш. Султаналиев. – Б., 2015. - 232 б.
4. Ушинский К.Д. Родное слово. Книга для учащихся. / Собр. соч. / К.Ушинский. – М.: Педагогика, 1951. – Т.6. – С. 25.
5. Айтматов Ч.Т. Первый учитель: повесть / Ч.Т. Айтматов. – Фрунзе: Мектеп, 1986. – С. 5-51.
6. Манас Эпос Шаабай Азизбаевдин варианты боюнча. – Б.: Респ. «Манас» Жаштар ордосу, 2017. – Т. I; II, III.
7. Измайлов А.Э. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана / А.Э. Измайлов. – М.: Педагогика, 1991. – 251 с.
8. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника / Д.Б. Эльконин. – М.: Знание, 1974. – 315 с.
9. Абдуллаев М.Т. Улуттук оюндар: усулдук окуу китеби. / М.Т. Абдуллаев, М.С. Кийизбаев, Ч. Акематов. – Бишкек, 2011. – 147-299-бб.